

Pokuta chrześcijańska należy więc do istoty procesu zbawczego, a to już samo określa jej miejsce i rolę w historii zbawienia.

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

Ks. Janusz Nagórny

PRZEBACZENIE I ODPUSZCZENIE GRZECHÓW WARUNKIEM ODNOWY PRZYMIERZA W STARYM TESTAMENCIE

Historia zbawienia Starego Testamentu jest historią powtarzających się nieustannie niewierności ze strony ludu wybranego oraz historią miłosiernych wezwań do nawrócenia ze strony Boga. Grzechy Izraela prowadziły do złamania Przymierza, choć z racji wierności Boga nie zostało ono nigdy całkowicie zaprzepaszczone. Niewierny lud Boży rozumiejący z jednej strony swą grzeszność, a z drugiej — rozpoznający wierność i miłosierdzie Boga, posłuszny Bożemu wezwaniu, chciał odnowy Przymierza, a w konsekwencji pragnął przebaczenia i odpuszczenia grzechów.

Jeśli grzech polegał na złamaniu Przymierza z Bogiem, na odrzuceniu Jego miłości, to wiadomo, że może być on przebaczony tylko wtedy, gdy człowiek zechce wrócić do swego prawdziwego Pana i na nowo przyłączyć się do Niego w odnowionym Przymierzu. Takie jest zresztą pragnienie Boga, który pragnie mieć zawsze przy sobie swój lud wybrany i właśnie dlatego odpuszcza, przebacza grzechy¹.

Autorzy starotestamentalni używali różnych terminów na określenie odpuszczenia grzechów. Jednym z fundamentalnych określeń biblijnych jest wyrażenie „zmazać (*māhāh*) grzech”. Bóg jest Tym, który zmazuje, wymazuje grzech, gładzi go, niweczy, przekreśla w człowieku to, co jest jego przewrotnością. Bóg niszczy grzech tak dalece, że już nie istnieje więcej w człowieku². Tego wyrażenia używa Jeremiasz, wyznając, że Bóg może odpuszczać grzechy, choć akurat w tym przypadku (Jr 18, 23) nie pragnie tego prorok dla swoich oprawców. Przez innego proroka (tzw. Deutero-Izajasza) Bóg przypomina Izraelowi, że tylko On może zmazać jego grzechy (Iz 43, 25). Ten sam prorok porównuje zmazanie grzechów do oczyszczenia nieba z chmur³. Także psalmista błaga Boga, żeby zniweczył jego

¹ Por. S. Lyonnet, *Grzech*. W: *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań 1973, 308—309.

² Por. F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum*, Roma 1960, 425.

³ Por. tamże, 425.

grzech: *Zmituj się nade mną, Boże, w swej łaskawości, w ogromie swego miłosierdzia wymaż moją nieprawość (...) Odwróć swe oblicze od moich grzechów i wymaż wszystkie moje przewinienia* (Ps 51, 3. 11; por. także Ps 109, 14; Ne 3, 37). To działanie Boga jest radykalne, albowiem wymazuje On niejako „ze swej księgi” ludzki grzech, życie człowieka jest znowu czyste jak niezapisana karta i wszystko może on zacząć od nowa⁴.

Stary Testament mówi także o „obmyciu (*kābas*) z grzechów”. Sam termin obmycia pierwotnie odnosi się do oczyszczenia lub wyprania ubrania (por. Kpł 6, 20; 11, 25; Rdz 49, 11; Wj 19, 10)⁵. Termin ten użyty w kontekście obmycia moralnego odnosi się właśnie do przebaczenia grzechów. W tym sensie prorok Jeremiasz mówi o nieskuteczności tylko zewnętrznego obmycia, aby grzech został prawdziwie zgładzony: *Nawet jeśli obmyjesz się ługiem sodowym i dodasz wiele ługu drzewnego, pozostanie wina twoja wobec Mnie jak skaza — wyrocznia Pana* (2, 22). Dopiero obmycie serca z nieprawości może przynieść ocalenie Jerozolimie (por. Jr 4, 14). Najpełniej jednak tę myśl wyraził autor *Miserere*: *Obmyj mnie zupełnie z mojej winy i oczyść mnie z grzechu mojego (...) Pokrop mnie hizopem, a stanę się czysty, obmyj mnie, a nad śnieg wybieleję* (Ps 51, 4. 9)⁶.

Zbliżone do poprzedniego jest jeszcze inne wyrażenie mówiące o przebaczeniu grzechów, a mianowicie: „oczyścić (*tāhēr*) z grzechu”. Zasadniczo oczyszczenie odnosiło się w Starym Testamencie do nieczystości fizycznej i rytualnej, ale później także do grzechu — jako nieczystości moralnej. Często Stary Testament mówi o oczyszczeniu z trądu (np. o oczyszczeniu Naamana — 2 Krl 5, 10—14). W tekstach kapłańskich natomiast czasownik *tāhēr* używany jest na określenie oczyszczenia rytualnego. Przez pokropienie hizopem zostaje oczyszczony trędowaty (por. Kpł 14, 7. 8. 11), cały lud (por. Kpł 16, 30; 12, 7—8; 13, 6), ołtarz (por. Kpł 16, 19; Lb 19, 18) i lewici (Lb 8, 6. 7. 15. 21)⁷.

Moralny sens oczyszczenia, jako oczyszczenia z grzechów, ukazuje się zasadniczo, prawdopodobnie po raz pierwszy, u Jeremiasza (por. 33, 8). Prorok ten, jak zresztą i inni prorocy, mówi, że to oczyszczenie z grzechów dokona się dopiero w czasach mesjańskich. Bóg bowiem wówczas wyleje na swoich wiernych wody, które obmyją ich ze wszelkiej nieprawości (por. Ez 36, 24—25. 29; 37, 23). Także prorok Malachiasz przepowiada w czasach mesjańskich ostateczne oczyszczenie z grzechów porównując oczyszczające działanie Boga z

⁴ Por. P. E. Bonnard, *Le vocabulaire du Miserere*. W: *A la rencontre de Dieu. Memorial A. Gelin*, Le Puy 1961, 151.

⁵ Por. Zorell, dz. cyt., 346.

⁶ Por. Bonnard, art. cyt., 153.

⁷ Por. Zorell, dz. cyt., 280.

ogniem złotników i ługiem farbiarzy (por. 3, 2—3). Jednakże psalmista modli się, żeby to oczyszczenie nastąpiło teraz, gdy ciąży mu niezwykle jego grzech (por. Ps 51, 4. 9. 12)⁸.

Mówiąc o odpuszczeniu grzechów używa Stary Testament także wyrażenia „uzdrowienie (*rafa*) z grzechów” i z jego skutków. Wszelka choroba była traktowana jako kara za grzechy (por. Ps 38, 3—11; Ps 39; 40 itd.), z której tylko Bóg może uzdrowić (por. Wj 15, 26; 2 Krl 5, 17). Skoro więc Bóg uzdrawia człowieka-grzesznika ze skutków jego grzechu, jakim jest choroba, to tym samym uzdrawia także grzech. Świadom tego Izraelita modli się o uzdrowienie z grzechów i jego skutków: *O Panie, zmiłuj się nade mną; uzdrów mnie, bo zgrzeszyłem przeciw Tobie* (Ps 41, 5; por. także 6, 3). Jednakże Bóg nie wysłuchuje modlitw grzesznika i nie uzdrawia go, jeśli ten nie chce odwrócić się od grzechu, a przede wszystkim jeśli nie zechce przebaczyć swemu bliźniemu (por. Syr 28, 3—5). Tylko wtedy, gdy lud przez swoje postępowanie pokazuje, że wraca do Boga, może usłyszeć od Niego: *Uleczę ich niewierność i umiłuję z serca, bo gniew mój odwrócił się od nich* (Oz 14, 5)⁹.

W ten sposób starotestamentalna nauka o przebaczeniu grzechów głosi nie tylko moc i łaskę miłosiernego Boga, w którego rękach jest szansa odpuszczenia wszelkich niewierności, ale także ukazuje pewne warunki, jakie Bóg stawia człowiekowi. „Pierwszym warunkiem ze strony człowieka — pisze S. Lyonnet — jest oczywiście to, by zechciał on zrezygnować z dążenia do niezależności od Boga, żeby pozwolił się kochać; krótko mówiąc: by wyrzekł się wszystkiego, co stanowi istotę grzechu”¹⁰. Izrael jako lud Boży nie usłuchał wezwania do pełnej wiary, głoszonego w ramach Przymierza. Jeśli więc chce wrócić do Boga i otrzymać od Niego przebaczenie, powinien na nowo uwierzyć. Stąd Izrael powinien porzucić swoją zatwardziałość w grzechu i zrozumieć w końcu, że wiara niesie ze sobą konieczność uległości względem wymagań Przymierza¹¹.

Aby grzech został odpuszczony naród wybrany powinien uznać swój grzech i wyznać go przed Bogiem. Skoro bowiem grzech jest przeskodą w stosunkach Przymierza między Bogiem a człowiekiem, to wyparcie się tego grzechu, publiczne jakby odrzucenie tego, co godziło w jedność z Bogiem sprawia, że człowiek na nowo odzyskuje prawa partnera Przymierza, dotychczas jakby zawieszane. Zobowiązany do tego jest każdy człowiek: *Nie zazna szczęścia, kto błędy*

⁸ Por. R. de Vaux, *Les institutions de l'Ancien Testament*, Paris 1958, II, 353—358.

⁹ Por. R. Koch, *Il peccato nel Vecchio Testamento*, Roma 1973², 149—150.

¹⁰ Art. cyt., 309; por. S. Porubcan, *Sin in the Old Testament. A soteriological Study*, Roma 1963, 287—325.

¹¹ Por. O. G. de la Fuente, *Aspectos de la remision del pecado en el Antiguo Testamento*, „La ciudad de Dios” 73 (1957) 561—597.

swe ukrywa; kto je wyznaje, porzuca — ten miłosierdzia dostąpi (Prz 28, 13). Także cała wspólnota wyznając swój grzech może otrzymać przebaczenie (por. Ne 9, 2—3). Przykładem takiego wspólnotowego wyznawania grzechów jest cały Ps 106. Po wyznaniu grzechów człowiek (czy też wspólnota) otrzymuje przebaczenie, a tym samym zostaje przywrócone na nowo Przymierze (por. Ps 32, 5; 2 Sm 12, 13)¹².

Cała ta postawa człowieka grzesznego, który nie chce pozostać w stanie oddzielenia od Boga, w stanie zerwanego Przymierza, ale szuka na nowo bliskości ze swym Panem, zamyka się w tym, co Biblia nazywa nawróceniem, a co najpełniejszy swój wyraz znalazło w pismach prorockich¹³.

Kiedy autorzy biblijni mówią o odpuszczeniu grzechów, przedstawiają je na różny sposób, ale przede wszystkim jako wyzwolenie oraz jako odkupienie. Obok terminu ogólnego *hosē'a* oznaczającego zbawienie, wyzwolenie, Stary Testament używa nade wszystko dwu terminów: *pādāh* na oznaczenie wyzwolenia i *gā'āl* na określenie odkupienia¹⁴. Pojęcie wyzwolenia pochodziło z języka świeckiego i oznaczało pierwotnie wykupienie za pieniądze z niewoli. W takim sensie zostało użyte w Wj 21, 7—11, w Kpł 19, 20 oraz w Jb 6, 23, a także w tekstach wspominających wyzwolenie z niewoli egipskiej (por. np. Pwt 7, 8; 9, 26). Natomiast termin „odkupienie” pochodzi z prawa rodzinnego, w myśl którego Izraelita mógł odkupić własność uprzednio sprzedaną bliźniemu w czasie trudności finansowych (por. Kpł 25, 24—25)¹⁵.

Stary Testament przedstawia wyzwolenie i odkupienie Izraela jakby w trzech etapach. Pierwszym bowiem wyzwoleniem było wyprowadzenie Izraela z ziemi egipskiej. Bóg wyzwala naród izraelski z niewoli i czyni zeń swoją „własność”. To pierwsze wyzwolenie stało się jakby typem, figurą dla następnych wyzwoleń. Jak podkreślił S. Lyonnet, w kontekście Przymierza pojęcie odkupienia i zbawienia ma w swej istocie charakter pozytywny. Chodzi bowiem nie tylko o samo wyzwolenie z niewoli, ale o to, że przez nie Bóg chce związać naród ze sobą (por. Wj 6, 67; 2 Sm 7, 23—24; Iz 62, 11—12). Dlatego właśnie Jeremiasz mówiąc o zawarciu Przymierza złączył je z dniem, kiedy Bóg wziął swój lud za rękę, by wyprowadzić z ziemi egipskiej (31, 32)¹⁶.

¹² Por. Fuente, art. cyt. (II część), tamże 74 (1958) 29—59.

¹³ Jest to temat tak rozległy, że potrzebuje osobnego opracowania. Autor niniejszego artykułu zajmuje się tym zagadnieniem w art.: *Nawrócenie w ujęciu proroków*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1981, z. 3 (aktualnie w druku).

¹⁴ Por. J. B. Bauer, *Erlösung*. W: *Bibeltheologisches Wörterbuch*, Graz 1967³, I, 329—334.

¹⁵ Por. L. Roy, *Wyzwolenie — wolność*. W: *Słownik Teologii Biblijnej*, dz. cyt., 1099.

¹⁶ Por. *Odkupienie*. W: tamże, 599.

W czasach niewoli babilońskiej w nawiązaniu do wyzwolenia z Egiptu prorocy mówią o ponownym wyzwoleniu, tym razem z tej nowej niewoli. Jest to główny temat pierwszego z proroków szkoły Izajaszowej (Deutero-Izajasza — Iz 40—55), gdzie Bóg Święty Izraela został przedstawiony jako „Wybawiciel” (*Gōdēl*) swojego ludu (por. Iz 43, 14; 44, 6. 24; 47, 4; por. także Jr 50, 34). Jeżeli Bóg po raz drugi wyzwoli swój lud z niewoli, to tylko dlatego, że w swoim miłosierdziu przebaczył mu wszystkie jego grzechy mając na względzie zawarte z nim Przymierze. Już więc ten drugi etap wyzwolenia nie ma charakteru czysto zewnętrznego wybawienia z opresji, ale wiążąc się z przeznaczeniem grzechów nabiera sensu moralno-zbawczego¹⁷.

Izrael jest świadom, że przez swoje grzechy jest w stanie ucisku i dlatego oczekuje ostatecznego wyzwolenia. Myśl ta szczególnie towarzyszyła narodowi wybranemu w czasach po niewoli babilońskiej. Przekonanie o ostatecznym wyzwoleniu wyraża Księga Hioba (por. np.: 5, 20; 6, 23; 33, 28) oraz psalmy pochodzące ze wspomnianego okresu (por. np.: 25, 22; 26, 11; 34, 23; 55, 19). Choć w ogromnej mierze te nadzieje Izraela wiązały się z wyzwoleniem z opresji zewnętrznych, materialnych to jednak są świadectwem, że jest to także nadzieja na wyzwolenie z grzechów, na ich pełne odpuszczenie. Najwyraźniej ten sens moralny odkupienia widać w Ps 130: *Niech Izrael wygląda Pana. U Boga bowiem jest łaskawość i obfite u Niego odkupienie. On sam odkupi Izraela ze wszystkich jego grzechów* (wv. 7—8; por. także Ps 49, 16; 31, 6; 44, 27)¹⁸.

Przebaczenie grzechów jest w Starym Testamencie traktowane jako część zbawczego planu Boga, jako wyzwolenie i odkupienie. Tak więc wyzwolenie całego ludu, jakiego dokonał Bóg może stać się udziałem każdego Jego wyznawcy, jeśli naprawdę chce wrócić do Boga.

Lublin

KS. JANUSZ NAGÓRNY

¹⁷ Por. Roy, art. cyt., 1100.

¹⁸ Por. Koch, dz. cyt., 157—158.